HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yıl : 3 15 Mart 1934 Sayı : 34

MEMLEKET TÜRKÜLERİ

Türkün duyuşu ne kadar derindir ve bu duyuşlarını bazan türkü ve şarkılarında ne temiz bir açıklıkla belli eder. Henüz bütün halk türkülerimizin, şarkılarımızın ve manilerimizin binde birini olsun toplayamadık. Türkün sevgisi yiğitçedir. Duruşu ağır ve gözleri derine dalan Türk köylüsünün içinde en derin acılar ve sezişler çarpışır. O duyduğunu her zaman belli etmez. Ancak coştuğu zaman kendinden geçer ve derdini etrafa saçar. Kadınlarımızın, kızlarımızın gönlü de sevmek, sevilmek, gönül verdiği erkeğe karşı vefa duygularile doludur. Burada topladığım bir kaç memleket şarkı ve türküsünü yazıyorum. Fakat bunları sazile çam dibinde, kaya başında, yaylalarda hem çalıp hem söyliyenler arasında dinlemelidir.

Antep Türkülerinden

Şu karşiki yüce dağları delseler yâr delseler
Delselerde mor menefşeler ekseler yâr ekseler
Herkesi sevdiğine verseler yâr verseler
Esen rüzgâr, şakı bülbül sen uyandır yârimi
Ben kıyamam, uyaramam sen uyandır yârimi.

İndim yârin bahçesine gül açılmış gül güle
Bir yadırgı gül açılmış haber edin bülbüle
Bir can bir canı sevince halka düşer kol kola
Esen rüzgâr, şakı bülbül sen uyandır yârimi
. . . .

İndim yârin bahçesine gülleri fincan gibi
Gerdanında üç beni var mercan gibi
. . . .
Esen rüzgâr . . . .
. . . .

Antakya Türkülerinden

Üç yârim üçü belalı
Yenisinden ayrıldım sinem yaralı
Aslını sorarsan Urumkalalı [1]
Ben de şaşırdım hangisini seveyim
Aşkın deryasını boydan aşayım aman.

Birisi salını salını gelir yanıma
Biri ak ellerini dolar boynuma
Biri de dal gömlekle girer koynuma
Hangisini seveyim . . . . . .
. . . .

Karşıdan geliyor bir sürü leylek
Gönül dedikleri dağlardan yüksek
Sevda dedikleri ateşten gömlek
Hangisini seveyim . . . . . .
. . . .

Karşıdan geliyor bir gelin başlı
O da bencileyin gözleri yaşlı

[1] Rumkale

Üç yüzük yaptırdım cevahir kaşlı
Ben de şaşırdım aman hangisini takayim
Aşkın deryasını baştan aşayım.

Birinin kolunda altın bilezik
Birinin parmağında al kaşlı yüzük
Birini seversen birine yazık
Hangisini seveyim . . . .

. . . .

Biri al giyer biri kırmızı
Biri gül takar biri nergüzü
Aslını sorarsa Antakya kızı
Hangisini seveyim . . . .

. . . .

Meşhur Zeynebim türküsünün Antakyada söylenen güftesi

Zeynebe yaptırdım bir satıl petmez
İçerim içerim yüreğim yakmaz
Zeynebe varıcım yollarım bitmez
Zeynebim Zeynebim bala Zeynebim
Üç köyün içinde namlı Zeynebim

Zeynebe yaptırdım bir gümüş tarak
Tara kâhgüllerin bir yana bırak
Zeynebe Varıcım yollarım yırak
Zeynebim Zeynebim . . . . . .

. . . .

Zeynebe yaptırdım bir gümüş kaşık
Kaşına mailim gözüne âşık
Zeynebe varıcım yolum dolaşık
Zeynebim zeynebim . . . . . .

. . . .

Antakyada söylenilen başka bir türkü

(*Bir fahişe için söylenmiştir*)

Elmas dolu çekmecesi
Beş liraya her gecesi
Nazlı yârin eğlencesi
Yalan değil sahi güzel
Methinde var şarkı güzel.

Benim yârim benden kaçar
Bana nisbet gerdan açar
Bu güzellik gelir geçer
Yalan değil sahi güzel

. . . .

Evleri bağ yolunda
Gümüşlü hançer belinde
Sırmalı mendil elinde
Yalan değil sahi güzel

. . . .

Antakya Türkülerinden

Bağdadın sokaları
Gümüştür halkaları
Çıkam göğsün üstüne
Sayayım noktaları
Dün gördüm büyük gördüm
Esmer derdinden öldüm
Ant içme ben inandım.

Bağdada paşa geldi
Halka temaşa geldi
Bir elim yâr koynunda
Bir elim boşa geldi.
Dün gördüm büyük gördüm
Esmer derdinden öldüm
Ant içme ben inandım.

Antakya Türkülerinden

Pınar senin ne belalı başın var
Baş ucunda elvan elvan taşın var
Sür deveci develerin sulansın
Sulansında yâr köşkünü dolansın
Yandim kızlar bir su verin kadehten
Aman kızlar bir su verin kadehten.

Pınar senin baş ucunda yatmalı
Kalem alıp güzelleri yazmalı
Sür deveci develerin sulansın
Sulansında yâr köşkünü dolansın
Yandım kızlar bir su verin kadehten
Aman kızlar bir su verin kadehten

Dağlıoğlu
Hikmet Turhan

KASTOMONUDE HALK İNANMALARI

1 — Dikiş makasının ağzı açık kalırsa düşmanın ağzı açılır.

2 — Tavşan gören bir kimse gördüğünü başkasına söylediği zaman kurt gördüm şeklinde söylerse uğur olur.

3 — Gece köpekler ulursa cenaze çıkar.

4 — Önünden kurt geçen bir kimse, yerden bir taş alır ve kurdun arkasından atarsa kurt, biraz gidince uyuz olup ölür.

5 — Yastığa oturan kimsenin oturağında çıban çıkar.

6 — Kapı eşiğine oturulursa düşmanlar ayağa kalkar.

7 — Makasla çok oynanırsa kavga çıkar.

8 — Kapının eşiğinde su içen kimsenin başı kel olur.

9 — Sofrada lokma bırakılırsa, lokma bırakanın arkasından gelir.

10 — Bir çocuk babası gelmediği halde «babam geldi» diye yalan söyler ve yanındakileri aldatırsa, babası akşam kızgın gelir.

11 — Yemekte ilk lokma alınınca besmele çekilmezse insanın karnı doymaz.

12 — Kuzgun kuşu dağda öterse arkasından kurt gelir.

13 — Sofrada yellenilirse meleklerin kanadı kırılır.

14 — Ayakta yenen ekmek bacaklara gider.

15 — Yemek vaktini geçirerek geceleri yemek yiyen kimse fakir düşer

16 — Gece tırnak kesenin ömrü kısalır.

17 — Geceleri aynaya bakan deli olur.

18 — Geceleri sakız çiğnenirse ölü eti çiğnenmiş olur.

19 — Güneş batarken ekmek yiyen fakir düşer.

20 — Başkasına tükürenin ağzında köpek tüyü biter.

21 — Salı günü çamaşır yıkanmaz.

22 — Küçük çocuğu ölen kadın arife günü eline iğne alıp dikiş dikmemelidir. Zira ahrette anasına babasına şefaat için su taşıyan çocuklarının tası delinir ve içindeki su akarak tas elinde kalır.

23 — Cuma vakti ortalık süpürülmez.

24 — Üzerindeki elbisenin bir yerini dikerken ağza birşey alınmazsa elbisesi dikilenin aklı dikilmiş olur.

25 — Dikiş dikerken iğne yere düşerse, şeytan boynu görmeyince iğne bulunmaz.

26 — Cuma gecesi dikiş dikilmez.

27 — Mahallede ölü olduğu gün ortalık süpürülmez, dikiş dikilmez, su taşınmaz.

28 — Ölü olduğu zaman evdeki su kaplarının ağzı kapatılmazsa ölünün ruhu o kaplardan su içer.

29 — Düşünde cenaze gören bir insan kapının üstüne bir ciğer asmazsa, cenaze o adamı çağırır. Ciğer asılırsa o insanı çağırmağa gelen cenaze kapıdaki ciğeri alıp gider.

30 — Yumurta kabuğunu kırınca iyice sıkmalı ve ezmelidir, ezilmezse içine şeytan tükürür ve kıran insan ölürken o tükürükler ağzına dolar.

31 — Çekilen dişi sokağa atmamalı, cami duvarına sıkıştırmalıdır.

32 — Yumurta kabuğu ocağa atılarak yakılırsa yumurtayı yumurtlıyan tavuğun yumurtalığı bozulur.

33 — Gece destur demeden bir yere aptest bozulursa periler aptest bozanın bir yerini tutar.

34 — İlk baharda memlekete leylek ağzında kırmızı bir bez olduğu halde gelirse o sene o memleketteki kocamış kızlar gelin olur, siyah bir bezle gelirse kocakarılar ölür, ağzında buğday başağı ile gelirse bolluk olur.

35 — Yumurta ve sovan kabukları cinlerin paralarıdır, bunlar ateşe atılıp yakılırsa, cinler de atanların paralarını çalar ve paranın bereketi kalmaz. Paranın bereketsiz olması bu yüzdendir.

36 — Şalvarını ayak üstü giyen bir erkeğin başından dert eksik olmaz.

37 — Tavuklar dıdık dıdığa verirlerse eve misafir gelir.

38 — Kedi elile yüzünü sıvarsa yüzünü hangi tarafa dönmüşse o taraftan eve misafir gelir.

39 — Çocuklar sürtünürse eve misafir gelir.

40 — Çocuk başını aşağıya doğru iğer ve bacaklarının arasından arkaya doğru bakarsa eve uzaktan misafir gelir.

41 — Yemek esnasında kaşık elden düşerse eve aç misafir gelir.

42 — Sofrada çorbaya ekmek doğrarken büyük bir ekmek parçası tasın içine düşerse eve aç misafir gelir.

43 — Bir eve misafir geldiği zaman ev sahibini sofrada bulur ve onlara bereketli olsun demezse, ev halkının rızkını keser.

44 — Ölü çıkan bir evden, aynı saatte başka bir eve un ile sovan verilmezse o evden tekrar ölü çıkar.

45 — Besmele çekmeden yatağa yatılırsa gece insanı şeytanlar gezdirir.

46 — Ölü çıkan evde, ölünün öldüğü odada kırk gün ateş yakılır, bu suretle ölü karanlıkta kalmaz ve rahat uyur.

47 — At bağlanırken besmele çekilmezse şeytanlar atın yelesini örerler.

48 — Gök gürlerken besmele çekilmezse insanın başına yıldırım düşer.

49 — Besmele çekilmeden bir yere konan elbiseyi şeytanlar değiştirir.

50 — Sabahleyin sol taraftan kalkanın gündüz işi rastgitmez.

51 — Akşamleyin oda kapısı açık bırakılırsa evde kötürümler dolaşır.

52 — Yemeği müteakıp halaya giden fakir olur.

53 — Sokak kapısının eşiğine karıncalar yuva yaparsa o evde oturanlar zengin olur.

54 — Hergilin içine karıncalar yuva yaparsa hergilde harç çogalır.

55 — Nezle olan bir kimse nezle olduğunu başkasına söylerken muhatabı «ben değirmenden geliyorum, üstüm başım un» derse ona nezle geçmez.

56 — Bir kimse diğer birine herhengi bir iş için «ne oldu» diye sorar, öteki de «nezlem sana nikâh oldu» cevabını verirse, nezle derhal muhataba geçer.

57 — Yekdiğerinin ellerinden sabun alan kimseler çekiş ederler.

58 — Bir eve güverçin yuva yaparsa o evde bereket olmaz.

59 — Hamurun mayasının çabuk gelmesini isteyen kimse hamuru yuğurunca hamura hitaben «ben komşuya koğ koğlamağa gidiyarum, arkamsıra çabuk gel» derse, hamurun derhal mayası gelir.

60 — Birisinin ayağı uyuştuğu zaman "bu iki evlinin gününe» derse uyuşukluk çabuk geçer.

61 — Rüyasında cenaze gören kimse çok yaşar.

62 — Rüyasında tabanca atıldığını gören ses duyar.

62 — Rüyasında cenaze görüp te arkasını takip eden kimse çabuk ölür.

64 — Yağ kutusunun içine karınca dolan ev fakir olur.

65 — İneğin sütlü olmasını arzu eden kimse, bir taşın altında duran karıcayı görünce, « tu, ineğim süt olsun» demelidir.

66 — Karıncaya ekmek kırıntısı verilirse her belâya karşı gelir.

67 — Kurbağı görünce «tu, sihilim sana»denmezse insana sihil geçer.

68 — Bir kimse başkasının elindeki sihili sayarsa onun sihili kendisine geçer.

69 — Gâvur beddamı «paskalye» günü sabahleyin erken kalkıp başa ısırgan takılmazsa o sene baş ağrısından kurtulunmaz.

70 — Beddam günü erken kalkmayana topal karga güttürürler.

71 — Çocuk salıncakta değil iken salıncak boş yere sallanırsa çocuğun karnı ağrır.

72— Gâvur beddamı günü gübre süpürülürse o sene evde bit pire çok olur.

73 — Gâvur beddamı günü akşamı yayık çalkanırsa o sene ineğin yağı ve sütü çok olur.

74 — İki kişi baş başa vurursa eve misafir gelir.

75 — Baş başa vuran iki kişiden biri kel olur. Bir defa vurulduktan sonra eğer ikinci bir vuruşma daha yapılırsa kellik tehlikesi kalmaz.

76 — Sabahleyin elini yüzünü yıkamayan insan miskin olur.

77 — Sabahleyın elini yüzünü yıkamayan kimsenin akşama kadar

yüzüne ve eline şeytanlar aptest bozar.

78 — Kedi gece insanın koynunda yatarsa beraber yattığı kimsenin ruhunu alır.

79 — Gâvur beddamı günü erken kalkmıyan kimselere onların ağırlıkları çöker.

80 — Sabahleyin evde küpür süpürüp başka eve atıldığı taktirde küpür süpürülen evdeki bit, pire kâmilen küpür atılan eve gider.

81 — Gök gürlerken çimende yuvarlanılırsa o sene çok yağmur yağar.

82 — Cuma günleri başım ağrıyor denirse ölü olur.

83 — Uçurtma uçurunca yağmur yağmaz.

84 — Çocuklar kovalama oynayınca dolu düşer.

85 — Çüke oynayınca sepken yağar.

86 — Gavur beddamında ateş yakılıp üzerinden atlanır ve gâvurlar taş gibi, Türkler kuş gibi denilirse o zaman onların bayramı yağmurlu gider.

87 — Yağmur yağarken ocağın başında oturulursa eve bacadan yıldırım düşer.

88 — İlk gök gürleyince demire sarılan kimse kuvvetli olnr.

89 — Ölü kefeni bedava diyince cenaze olur.

90 — Kel olan birisinin yukarıdan geçen bir kuş başına işerse kel iyi olur.

91 — Tarlalarda kelebeğin çok olduğu sene kavga olur.

92 — Baykuşa eğleşenin eli dertop olur.

93 — Güvercin yuvasını bozanın kendi evi bozulur.

94 — Canlı tutulan bir kurdun derhal arkası kesilir ve bir cüzdana konursa o cüzdandan hiç bir zaman bereket eksik olmaz.

95 — Baykuş öterken, ona, bir kimse baykuş derse (bayılakal) der, murat denirse muradına er der.

96 — Sokakta bulunan kaşık kırılmaz ve eve getirilirse kaşığın geldiği ev dağılır.

97 — Bir kimsede ur olduğu zaman böbrek yemiyeceğine yemin ettirilir ve bir böbrek parçası bacaya mıhlanırsa o ur eyilenir ve tekrar böbrek yerse yine çıkar.

98 — Yemek ocaktan alındıktan sonra sacıyak denilmezse sacıyak meyit diye bağırır.

99 — Kırk günlük ölünün toprağı alınıp da bir sandalye veya bir mindere konur ve üzerine de bir kimse oturursa o oturan şahıs derhal uyur.

100 — Keklik yemesi sevaptır.

101 — Yılan büyüdüğü zaman herkese saldırmağa başlar ve rahatsız ederse Tanrı, o durduğu yere bir zincir gönderir, onu göke çekerek Kafdağının ardına atar ve yılan da orada ejderha olur.

102 — Bir çocuk boynuna tesbih takarsa babası borçlu olur.

103 — Saçta pişen ekmeğin ilkini yiyen kadınsa ilk kocası, erkekse ilk karısı ölür.

104 — Terazinin üstünden atlayanın çocuğu olmaz.

105 — Güvey giren bir insan, o gece yanında baklava bulundurmalıdır. Ölürken kursağında o bulunurmuş.

106 — Sofrada duran ekmeği fıkaraya veren fakir olur.

107 — Yatak yapıldığı zaman yorgan açık bırakılırsa şeytanlar yatar.

108 — Ekmeğin küflüsünü yiyen akıllı olur.

109 — Ev çatırdarsa ölü çıkar.

110 — Akşam ile yatsı arasında tırnak kesenin ömrü kısa olur.

111 — Gece tırnak kopsa bile mumla yapıştırmalıdır.

112 — Bir kadın bir erkeğin önünü keserse o gün erkeğin işi rastgitmez.

113 — Bir iş görülürken üzerine tembel bir kadın gelirse o iş üremez.

114 — Akşam üstü evden süt çıkarsa inek hasta olur. Şayet çıkmak mecburiyeti varsa üzerine bir kömür parçası atılır.

115 — Akşamleyin maya verilmez, verilmek mecburiyeti hasıl olursa üzerine kömür konur.

116 – Kırklık lohusa akşam bir eve giderse dönüşünde bir dilim ekmek ile kömür verilmelidir, ekmek sabahleyin bir köpeğe verilir.

117 — Yeni doğan çocuk komşuya götürülürken koynuna bir dilim ekmek konmazsa komşunun nazarı değer.

118 — Akşamdan sonra küpürlüğe su dökülürse evde hasta çıkar.

119 — Akşam siyah kediye taş atılırsa insan çarpılır.

120 — Karanlıkta küpürlükten geçerken bismillâh denmezse insanın ağzı çarpılır.

121 — Gece bir yere aptest bozarken cin çarpmasına uğramamak için üç defa tu tu tu destur denmesi lâzımdır.

124 — Rüyada kuyudan su taşıdığını gören kimse zengin olur.

123 — Dut ağacına fidan iken boncuk takılmazsa sonra çok meyva vermez.

124 — Kirpiyi öldürenin eli dertop olur.

125 — Rüyada üzüm gören muhakkak ağlar.

126 — Gece yıldız sayılırsa insanın gözleri kör olur.

127 — İçinde su olan bakracın üstüne bir tahta parçası konmazsa şeytan o sudan içer.

128 — Rüyasında kendisine köpek saran kimseye biri düşman olur.

129 — Rüyasında ölü gören diriden haber alır.

130 — Rüyasında ağlayan sevinir.

131 — Rüyasında ip gören yola gider.

132 — Akşamdan sonra süt çıkan evden sütün üzerine kömür konmazsa şeytanlar o sütü veren ineğin damarını keserler.

133 — İnek sağılırken gök gürlerse ineğin sütü kesilr.

134 — Gök gürleyince herkilin

üstüne birer okkalık üç taşı ayrı ayrı vurmalı. O yıl bereket olur.

135 — Gök gürlerken sırtını duvara, ayağını yere vuran kimse kuvvetli olur.

136—Gök gürleyince bereket olsun diye ambar kapısını taşlamalıdır.

137 — Gök gürleyince baltayı sapından tutarak üç defa baştan başa herkilin üzerinde gezdirince bereket olur.

138 — Gök gürleyinc başına kırmızı örtü örtülürse, yıldırım iner.

139 — Evin içinde ezan okununca evden cenaze çıkar.

140 — Ezan okunurken silah atılırsa, ezana karşı duruyor, derler.

141 — Tilkinin yedisini vuran cennetlik değildir.

142 — Ezan okunurken konuşan calay «dilsiz» olur.

143 - Tuz kutusunun içine üç yivli ceviz konursa bereket olur.

144 — Sermeyi «Bir nevi saç ekmeği» kurutup yeyince kırk gün kırk gece uyuyâmaz, yıldızları sayar.

145 — Kırk cumartesi traş olan kimse muhakkak pıçaktan ölür.

146 — Cumartesi günü kulağı çınlayan murada erer.

147 — Gece ay görüldüğü zaman el ile göstermemelidir. Gösterilse bile parmak derhal ağıza götürülerek ısırılmalıdır. Bu hareket yapılmazsn ayı keserler.

148 — Güneşe bakılmaz, onun kırkbir tane iğnesi vardır, onun için göze batar, ve bakanın gözleri sulanır.

149 — Ay oğlan güneş kızdır. Bunlar ancak ahrette kavuşacaklar ve cennette düğün edeceklerdir.

150 — Ay tutulması, melâikelerin kanadını germesindendir. Ezan okunur ve silâh atılırsa melâike kanadının kırılmasından korkarak kanadını ayın üzerinden çeker.

151 — Bir kimsenin sevmediği bir şahıs kendi evine gelirse giderken bir daha gelmemesi için arkasına misafir görmeden üç taş atmalıdır. O misafir ikinci defa eve gelmez.

153 — Sabun bir elden diğer ele verilirken elin üstü ile verilir. İçi ile verilirse kavga olur.

154 — İpliği iğneye geçirdikten sonra düğümleyip verilince ahrette insan birbirini göremez.

155 — Cuma vakti makas kapayıp açınca o evde çekiş olur.

156 — Gece ıslık çalanın başına cinler toplanır.

157 — Bir çocuk düğmesini düğmelerken her zaman aşağıdan yukarıya doğru düğmelerse o çocuk aşağıdan yukarıya doğru yükselir gider.

158 — Yağmur suyu ile yıkanan çamaşırı giyen erkek çabuk ölür.

159 — Göbeği uzun kesilen çocuğun sesi güzel olur.

160 — Doğan çocuğun göbeğinin kanı yüzüne sürülürse yanağı kırmızı olur.

161 — Başları kabaran çocuklara, yüzü kıbleye olan fırından kömür alıp yağın içinde ezerek sürülürse baş iyi olur.

162 — Küçük çocukların gece yatarken üzerleri örtülmezse kar yağar.

163 — Salı günü tırnak kesenin çocuğu ölür.

164 — Çarşamba günü tırnak kesenin malı artar.

165 — Perşembe günü tırnak kesenin ömrü artar.

166 — Cuma günü tırnak kesen hacca gider.

167 — Cumartesi, pazar günleri çamaşır yıkanmaz. Komşuda yıkandığı duyulursa derhal gidip onun kazanını da yıkmalıdır.

168 — Safi beyaz horoz kesilmez.

169 — Lüzumsuz yere su kaynatılırsa düşman malı artar.

170 — Kırda ölen bir cenazeyi araba ile getirmek icap edince boyunduruğa somun takarlar.

171 — Kırk ağaç dıken cennete gider.

172 — Yirmi sene koyun güden cennet yüzü görür.

173 — Boynuzsuz koyun, boynuzlu koyundan hakkını ancak ahrette alır.

174 — Keçi şeytandan halk olmuştur. Koyun cennetten çıkmıştır.

175 — Kırk perşembe çamaşır yıkayan zengin olur.

176 — Yeni gelinler anası evlerine gittikleri zaman onların ayağına mintarafillâh kara sakız yapıştırılır. Onun içindir ki her anası evine gidişinde oradan çalmak suretile bir şey alır ve kendi evine götürür.

177 — Yürümiyen çocuk sürünürse eve misafir gelir.

178 — Uğmaç çorbası yemesi çok günahtır, düşmanlar hazreti Hüseyini şehit ettikleri zaman yiyecek birşeyleri kalmamış, bir miktar un bulabilmişler su da yokmuş, orada Hazreti Hüseyinin kanını görmüşler, derhal onu bir kaba koyarak ateşe koymuşlar ve unu o kanla karıştırarak bir çorba yapmışlar. Bugün yenilen uğmaç çorbası tıpkı o zaman yapılan çorba gibi yapılırmış.

179 — Bir ticarethanede fare, yenmeyecek birşeyi yerse mutlaka o dükkânda hırsızlık olur.

180 — Gündüz dolap açık bırakılırsa düşmanın ağzı açılır.

181 — Erkeğin âdeti geç gelmek olan bir evde süpürge ters dikilirse giden erkek çabuk gelir.

182 — Biri diğerini nazarlarsa ya çulunu yakmalı veya ayak kabından bir parça almalıdır.

183 — Çacukları mütemadiyen ölen bir aile, eğer kırk evden çul toplayıp yeni doğacak çocuklarına gömlek yaparsa yeni doğacak çocuk ölmez.

184 — Kırkı içindeki çocuk odada yalnız bırakılmak icap ederse yanına ya bir süpürge veya bir pıçak konur. Bu suretle çocuğun periler tarafından değiştirilmemesi temin edilmiş olur.

185 — Ayaklıkta ayakkabı üst üste gelirse o ayakkabının sahibi yola gider.

186 — Uzun müddet meyva

vermeyen bir ağacın çiçek açacağı zaman yanına giderek eldeki balta ile üç defa, ya meyva ver veya seni keserim, ya meyva ver veya seni kesrim, ya meyva ver veya seni keserim diye balta ağaca yaklaştırılır ve geri çekilirse o ağaç ertesi sene bolca meyva vermeğe başlar.

187 — Yeni dikilen bir aşlağın tepesine yumurta kabuğu koyunca nazar değmez.

189 — Tavuğun taşlığını yiyen kimsenin güvey gecesi dudakları göverir.

190 — İlencinin (beddua) geçmesini istiyen bir kimse dut ağacına sarılarak ilenirse, derhal ilenci geçer.

191 — Dudağını emen çocuk büyüyünce katil olur.

Talât Mümtaz

SAFRANBOLUDA VE KÖYLERİNDE AİLE

Büyük bir ekseriyeti, köylülerin teşkil ettiği aziz yurdumuzda, köy içtimaiyatını tetkik ederken, köylerdeki aile kuruluşlarının hususiyetlerini araştırmak ve bu araştırmalar arasında kaba saba görülen köylünün ne büyük içtimaî varlıklara sahip olduğunu meydana koymak, bu günkü Cumhuriyet gençliğine nasip oldu.

Şu uzun, fakat yapılan işlerin ehemmiyetle ölçüldüğü zaman çok kısa on yıl içinde köy köy gezerek halkıyat (folklor) tetkikleri yapan nice nice gençlere tesadüf ettik. Türk kültürünün toplanması uğrunda büyük bir feragatı nefisle çalışan Cumhuriyet gençliği gerçi, mesaisinin neticesi olarak halk içinde yaşıyan bir çok hakıkatları meydana koydu. Lâkin bizim her sahada olduğu gibi halkıyat sahasında da daha çok çalışmağa ihtiyacımız vardır. Çünkü araştırmalarımızın bir çok ehemmiyetli kısımları noksandır. (Halk Bilgisi Haberleri) Müdürü Mehmet Halit bey bir konuşma esnasında diyordı ki:

— Gerçi çok şeyler toplandı, Bilinmiyen bir çok hakıkatlar meydana kondu, fakat daha çok noksanımız var. Meselâ, düğünler, eğlenceler, türküler ve maniler hakkında bir çok yazılar yazıldığı halde, halkın ziraat usulleri, ticaret sistemleri ve çalışma tarzları hakkında bugüne kadar bir satır bile yazılmadı sanırım.

Evet, bu kıymetli halkıyatçı şikâyetinde çok haklıdır. Alelumum tetkiklerimizde bu kısma pek az temas edilmiştir. Şu bir az uzunca süren, mukaddemeden sonra sadede girelim.. Bu yazıda mevzu olarak ailede erkek ve kız çocuk hakkında büyüklerin köylerde ve şehirlerdeki birbirinden farklı telak kileri ve bu telekkilerin sebeplerini alıyorum...

Köyde bir kadının gebe olduğu

anlaşılınca çocuğun ebeveynini bir endişe alır.

— Acaba kız mı, oğlan mı?

İşte kız mı oğlan mı olduğu daha ilk hamlede düşünülen yavru, kundağa konduğu gün oğlansa ana ve babanın ve bütün ailenin yüzü güler, yok eğer kızsa herkesin çehresinde bir ekşilik belirir, komşu kadınlar anaya, komşu erkekler babaya yavruyu kutlularken:

— Ne yaparsın, diye söze başlarlar ve Allah hayırlı kısmetini versin, diye sözü bitirirler.

Bu hem tebrik, hem taziye makamındaki sözlere ebeveyin:

— Kuldur diye yaratmış Allah, elbette hayırlı kısmetini verir.

Diye cevap verir.

Bazan öyle olur ki, bir ailenin birbiri üzerine (5-6) kız çocuğu olur, bütün arzulara rağmen bir erkek çocuk olmaz. O zaman aileyi derin bir yeis ve bu yeis içinde hummalı bir faaliyettir sarar, filan türbeye kurban, filan türbeye mum, filan evliyaya yasin adanır. Şayet muratları hasıl olursa bittabi adaklar memnuniyetle yerine getirilir.

İşte bu şekilde kundağa sarılan yavrucuk büyüyüp mektebe gitmeğe başladığı vakit te oğlan kardeşleri ve hatta komşunun erkek çocukları tarafından:

— El malı, el malı.

Diye daima hakaret ve istiskal olunur.

Kız çocukların bu derece yerilmesi aşağıda da görüleceği üzere köy içtimaiyatına göre mühim sebeplere istinat eder.

Anadolu köylerinde aile için esas olan erkek çocuktur, erkek çocuk ölünceye kadar babanın bütün varlığıla vefakâr ve en sadık bir hizmetkârıdır. Kız çocuk ise büyüyüp evlenme mevsimi geldi mi kocaya giden ve bir daha aile ile rabıtası kalmıyan - köy telâkkisine göre - hayırsız bir unsurdur.

Bu günkü Anadoluda bir kız kocaya vardı mı, artık öyle basit sebeplerle bir daha babası evine dönemez ve kocanın da karısını her canı sıkıldığı zaman anası evine iade edivermesi âdet değildir. Buralarda bir kadının kocası evinden ayrılması, ya meşru addedilen gayrı meşru bir sebebe ve yahut ağız kokması, kayınvalde ve kayınpedere itaatsizlik ettiği takdirde mümkün olabilir ki, bunlar Anadolu köylerinde pek ender tesadüf edilen hadiselerdir.

Köyde bir kadının fuhuş yaptığı görülürse, derhal anası evine gönderilir ve böyle bir kadın bütün köy ahalisinin nefretini mucip olur. Köylerde böyle münasebatı gayrı meşruada bulunanlar âdeta insanın gayrı bir mahluk sayılır. Buna mukabil aynı gayrı meşru yolda yürüyen erkek için vaziyet hiç te böyle değildir. Çocukluğundanberi erkektir diye şımartılarak büyütülen evli bir delikanlı evine nikâhsız bir kadın, bir metres getirir, aylar ve hatta yıllarca karısını, bu kadına hizmet kâr yapar.

Kadın buna seve seve katlanır, çünkü Anadolu köylerinde kocanın ehemmiyeti pek büyüktür. Koca evin temel taşıdır. Kız çocukların daha doğar doğmaz başlıyan kıymetsiz vaziyeti işte böylece evlendikten sonra da devam eder.

Burada bir kızın kocaya veriliş şekli âdeta bir satış halinde cereyan eder. Bir kızın talibi çıktı mı, kızın babası kızına o yaşa gelinceye kadar harcadığı parayı şöyle tahminî bir hesap ettikten sonra:

— Eee, kızımı oğluna vereyim, velâkin on bin kuruş ağırlık verebilir misin?

Diye sorar. Eğer erkek babası buna razı olur, arada mutabakat hasıl olursa kız satılır. Bu ağırlığın gelin için koca evinde öyle bir ağırlığı vardır ki... Kayınvalde canı sıkılsa:

— Ben sana şu kadar para verdim,

Diyerek geline sitem eder ve onu azarlar.

Gelin bu sitem ve azarlara on beş yıllık gelin de olsa katlanmak mecburiyetindedir. Çünkü o evde hanım olabilmesi için kayınpeder ve kayınvaldesinin ölümünü beklemesi bir zarurettir. Geline, zifafı müteakıp cuma günü yapılan duvak serpme merasiminde verilen şu öğüde dikkat ederseniz görüceksiniz ki, gelin, gelin olduktan sonra kayınvalde, kayınpeder için para ile alınmış bir esirdir.

Kutlu olsun, kutlu olsun
Bu gelinin, âhırı akıbeti hayır olsun.
Bu gelinin adı nur imiş
Duvak serpene elli kuruş,
Değmeyor mu harcadıklar yirmi bin kuruş.
Bulguru yardın
Tarhaneyi kardın
Bu gece her muradını aldın.
Bu gelinin adı hurma
Kaynanana homurdama.
Bu gelinin adı fırak
Anan evindeki huyu bırak.
Bu gelinin adı ezme
Sakın kapı kapı gezme
Kocanın gücünü üzme.
Eteğin belinde olsun
Hanım nenen dilinde olsun.
Bu gelin, gelin olursa
İşte ev, işte bucak
Bu gelin, gelin olmazsa
İşte ip, işte nacak.
Bu gelinin on oğlu olsun
Beşi akıncı olsun
Beşi ekinci olsun.
Akıncı aksın getirsin
Ekinci eksin getirsin,
Güvey bey, gelin kadın
Otursun yesin.
Yukarı mahalleden uçun
Aşağı mahalleye düşün.

Bu satırlar, yalnız gelinin ailedeki esir vaziyetini göstermesi itibarile değil, aynı zamanda köylerde aile teşkilindeki maksatları en veciz bir surette izah etmesi itibarile dikkatlıca tetkika değer belli başlı bir mevzudur.

Mevzuumuzun düğünler olmamasına rağmen bilmünasebe evlenmelerin bazı kısımlarına da temas etmek zarureti hasıl oluyor. Bu zarureti - saygı değer okuyucularımız çok güzel takdir ederler ki - tevlit eden sebep, içtimaî hadiselerin yek-

diğerine bağlılığıdır. Evet Anadolu kızını pek nadir olarak oğlan ya çeşme başında, yahut tarlada görür, beğenir. Ekseriyetle kızı hiç erkek görmez, kayın valde görür, beğenir ve ancak evlendiği kızı kocası zifafa girdikleri zaman ilk defa olarak görür.

Gelin buralarda kocaya vardığının üçüncü gününden itibaren kocasile müşterek olarak bahçede, tarlada, evde çalışmağa başlar. Karılı kocalı bu mütemadî çalışış, ana ve babaları ölüp kendileri çoluk çocuk sahibi oluncıya kadar devam eder.

Köylerde gelin,bazan 3, 4, 5 sene kocasız yaşar, çünküAnadolunun bir çok yerlerinde çift çubuğile uğraşan kimseler bazan da İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlere giderek para kazanırlar. İşte o zaman karılarını evde ve köyde bırakırlar. Gelin kocası olmadığı zaman da keza geceli gündüzlü çalışarak kaynanası ve kayınpederine hizmet eder. Sonra Safranbolunun bilhassa Eflani mıntakasında, köylerde gelin, kayınpedere hiç söz söylemez, bütün söylemek istediklerini işaretle anlatır. Bir gelinin kayın pederi yanında yaşmaksız durması ve ona hitap etmesi köylülerin telakkisine göre en büyük ayıp ve saygısızlıktır. Bundan sonraki yazımızda da nefsi Safranboluda kız ve oğlan arasında telakkî farklarını tahlile çalışağız.

Mehmet Enver

BOLU'DA ÇOCUK OYUNLARI

I [1]

Çocukluğumda oynadığım ve şimdi topladığım bu oyunları yazmazdan evvel şunu anlatmak isterim:

«Boluda çocuk oyunları» başlığı bize bu oyunların yalnız Boluya mahsus olduğu fikrini vermemelidir.

Oyunlar, yazdığım şekillere az çok benzer veya onlardan farklı bir tarzda Anadolunun ve hatta İstanbulun bir çok yerlerinde çocuklar arasında görülür. Meselâ: «Topaç döndürme» oyunu İstanbul mahallelerinde çocuklar arasında oynanır. «Saklambaç» ve «Kovalama» Safranbolu çocukları arasında da görülür. Çelük çomak oyununu İstanbulun iç mahalleleri çocukları arasında yine şu sıralarda görebiliriz. Oyunlarda Yelci (ebe) ayırmak için sayılan bir sayı şekli vardır ki bunu nihayet, hecelerdeki ufak farklar hariç olarak Kastamonu çocuk oyunları arasında da görürüz.

Ben burada Boluda gördüğüm oyunları anlattıktan sonra onların

[1] Oyunların toplanması hususunda bana yardım eden kardeşlerim ve hemşerilerim Muallim Suat, Osman, Yunus Nadi ve Rıza, Hüseyin beylere ve fotoğrafların alınmasını temin eden muallim Kemal beye teşekkürümü sunarım.

hangi membalardan geldiklerini de yazacağım.

* *

Esas büyük çocuk oyunlarını anlatmazdan evvel yedi yaşından küçük çocukların meşgul oldukları oyunları yazıyorum.

Eski telakkilerin her yerde olduğu gibi Bolu yerlilerine de verdiği kanaata göre eskiden çocuğun ailede mevki alamayışı oyundan men edilmesini mucip olmuştur. Bu sebeplede çok oyun oynayan çocuklar fena muamelelere maruz kalmışlardır. Fakat ne olursa olsun çocuğun tabiî enerjisi, onun evde annesinin başını ağrıtmasına sebep olduğundan sokağa ve oyun başına saldırılmasını veya gizlice kaçmasını temin etmiştir.

BEBEKLERİN OYUNLARI

Bebek doğduğu andan itibaren yenir bir oyuncağa sahip olur.

Bu, annesinin iş görürken, çocuk ağlamasın diye, bir tülbende sararak verdiği lokum şekeridir ki adına (Emecan) denir. Çocuk bunu bir haylı emdikten sonra eline alarak oynar. Bunun yanında (Emzük) denilen lastik memeler de gelir.

Biraz büyüyen ve beşiğe yatırılan çocuğun beşiğinin koluna hem nazarlık ve hem de eğlence için asılmış, mavi boncuklar ve kabuklı hayvan kabuklarının dizilmesile meydana gelen dizi, çocuğun oyuncağını teşkil eder. Elleri kundaktan serbest bırakılan bebek bu diziyi ileriye geriye hareket ettirerek oynar.

Biraz sonra (Şıngırdak) denilen tenekeden yapılmış oyuncak onun eline verilmiştir. Bu, çarşıdan hazır olarak alınmış bir uzun düdüklü üstüvane ile içine sert şeyler konmuş diğer bir küçük üstüvaneden ibarettir. Bu, oyuncaklar son zamanlarda yerlerini mika oyuncaklara bırakmıştır.

Eğer ailece bu oyuncaklar tedarik edilemiyorsa o zaman çocuğa, kendisine zarar vermiyecek her türlü eşya verilir. Bir tahta parçası, kâğıt, ekmek kırıntısı, v. s. gibi.

Oturabilecek hale gelen çocukların önlerine yine böyle bir çok eşya konulur. Bebek yastıklara dayanarak oturduğu yerde bunlarla oynar. Bu zamanda evde bulunan daha büyük çocuklar onu avutur ve eğlendirirler.

Yürüme çağına gelen çocukla bizzat anne veya baba, yahut yaşlı ablalar meşgul olurlar. Onu yürüme ve ayakta durmaya alıştırmak için eğlenceler tertip ederler. Henüz ayakta duramayıp ellerinin yardımı ile yürüyebilen çocuğa bu şekilde yürüme, kardeşleri tarafından gösterilir. Buna (Abuldama) denir. Ayakta durmağı annesi veya büyük ablası veya komşu hanımlar öğretir. Bu suretle bir yere dayanarak veya dayanmıyarak ayakta durmaya (durucuk durma) denir ve bunu gösteren öğretici çocuğu bir tarafa yaslandırarak veya ayakları üstünde durdurtarak:

— Durucuk durucuk durrucuk, diye seslenirler.

Yavaş yavaş yürümeğe başlayan çocuk da yürümeği (kucak kucak) la öğrenir. Bu da çocuğun duvara yaslandırıp kendisinin birkaç adım ötesinnde kucağı açılmış birisine doğru düşmeden gitmesidir. Çocuk bu suretle gelirken karşısında duran :

— Kucak kucak, diye seslenir.

Çocuk iyice büyüyüp atlıyacak, zıplıyacak ve koşacak derecede kemikleri sertleştikten sonra, evde annesini üzmesin diye bahçeye veya kapı önüne salıverilir. Bunu gizli olarak anne yaparken, ekseriya baba muarız kalır. O çocuğun ahlâkının bozulacağı mülâhazasile evden dışarı çıkmasını istemez.

Henüz büyük çocukların oyunlarına karışamıyan küçük, bir takım oyunlar icat ederki bunların bir kısmı taklidî (atlık, kuş olmak v. s. gibi) bir kısmı terkibî oyunlardır.

Küçük tahta parçalarının murabbalar, mik'aplar, mütevaziyül-mustatilâtlar teşkil etmek üzere üst üste yığılmasından husule gelen (evcük) ler bunlar arasındadır. Yine büyükleri taklit ederek oynanan askerlik, ana babalık, atlık oyunlarile, büyüklerin yaptıkları ağaç dü dükler, çubuk atlar bu devre oyunlarıdır.

Komşu kadınların masalları, bilmeceleri de bu yaştan itibaren başlar.

Bu yaşa kadar kız ve erkek çocukların beraber olan oyunları bundan sonra ayrılır.

Ailede anne ve babanın terbiyedeki inzıbat şiddetine göre bu oyunlara kız çocuklar iştirak edebilir. Fakat bundan sonra, eskiden kız çocuklarının değil oyun oynamaları,sokağa çıkmaları bile ayıptı. Yaşı ne olursa olsun sokakta yakalanan kız çocuklarına müthiş dayak atılırdı. Bu şiddet karşısında evde annesinin dizi dibinde kalan kız çocuğu küçük kardeşi varsa ona bakar, onu eğlendirirdi ve boş zaman bulursa kendi kendisine bir takım oyunlar bulurdu. Bunlar arasında bilhassa: Bebek (böbek) oyunu gelir ki bunu çocuk ya kendisi yapar, yahut babası bebeğini (taş bebek) hariçten alır, elbise ve çamaşırlarını o yapardı.

Bebek yapıldıktan veya alındıktan sonra çocuk ona zıbın, gömlek, kundak takımları, alt ve pislik bezleri, gelin urbaları, ev takımları, hırka ve donlar yapar, salıncak ve salıncak takımları düzer, beşikler ve beşik takımları tedarik ettirir. Mukavvalardan gelin odaları, yatak odası filan yapar ve yaptırır. Bilhassa bebeğin elbise ve çamaşırlarını yaparken çocuk anneşinden yardım görür. Annesi boş zamanlarında ona küçük modeller verir, elbise ve çamaşır biçer ve onları diktirtir.

Çocuk bebeğini salıncağa yatırır, öğrendiği ninnilerden söyler, arada meme verir, uyutur. Öğrendiği masalları söyler. Bir erkek bir kız bebeği olursa ona düğün yapar, evlendirir. Anne baba yapar.

Bu oyunlar da dahi kız çocuk-

✻ İSTANBUL HALK TABİRLERİ ✻

Dikine gitmek — Aksilik, inat: *Hep dikine gitmekle muvaffak olacağını zannediyorsan yanılıyorsun, bir parçada uysallık göster, o zaman göreceksin ki herşey yoluna girecek; kasdın neyse söylede anlayalım, yalnız dikine gitmelke iş yürümez.*

Dikine tıraş — Ham teklif, olmıyacak şey, muhalefet, inat: *Sen bu gün dikine tıraş etmek niyetile ortaya çıkmışsın, haydi burada sana uyacak kimse yok.*

Dikili ağacı yok — Yalnız, kimsesiz, tek başına, malsız: *Fikrimi soruyorsunuz, lâkin diyecek söz bulamıyorum, bu adamın dikili ağacı yok, bu cihete peki diyelim, fakat elinde bir sanatı da yok, böylesine kız vermek ne dereceye kadar doğru olur kestiremiyorum.*

Dikiş kalmak — Hemen hemen, bir anda, göz açıp kapamadan: *Rıhtım kalabalık, buda ta kenara gitmiş, arkadan mütemadiyen itiyorlar, nihayet vapur gelince ortalık bir karıştı denize düşmesine dikiş kaldı, neyse bereket versin kendini topladı.*

Dikiş tutturamamak — Duramamak, yerleşememek, tesahüp edememek: *Fazla söze lüzum yok, halin meydanda, nereye gittinse dikiş tutturamadın; oğlum, çocukluğu bırak bu iş senin elinden gelmez, orada da dikiş tutturamayacaksın, beni mahçup edeceksin iyisi mi iptidada vazgeçelim.*

Dikizlemek — Tarassut, tecessüs, mürakabe: *Pencerenin arkasından sokağı dikizledim, herif geldi, kapıyı kurcalamağa başlayınca bende yerimden fırladım, ayak patırdısı fazla mı oldu nedir, birdenbire ses kesildi, anladım ki kaçırdım.*

---

ların yanında erkek çocuklar ekseriya bulundurulmaz. Bilhassa yabancı erkek çocuklar, aynı zamanda küçük çocuklar büyüklerin oyunlarına kat'iyen iştirak etmezler. Bunu çocukların ana babası da menederler. Bunun sebebi çocukların ahlaklarının bozulması ihtimalidir. Bundan dolayı da ve büyük çocuklar küçükleri yanlarına almazlar ve bir küçük çocuk yanlarına gelirse «Haydi akranınla oyna» derler. Bir küçük çocuk büyükle oynamak isterse büyük şu ona cevabı verir. «Ben senin dengin değilim» Bir küçük çocukla büyük bir çocuk yaramazlık yaparsa ve bir şikâyetçi evlerine giderse küçüğün anne veya babası ona «benim çocuğum daha böyle şeylerden anlamaz. Onu öteki çocuk ayartmıştır» der.

Muallim
Vâhit

Dil çıkarmak — Beğenmemek, alay etmek: *Bana mı dil çıkarıyorsun, fena yaparım sonra, alay edeceksen evvela kendinle et.*

Dil dökmek — Yalvarmak, yakarmak, gönül yapmağa çalışmak: *Ne dil döküyor görsen, ne dil döküyor, istediğini yapmamak sade benim değil, kimsenin elinden gelmezdi; vaziyet dil dökmeği icap ederse dil dökersin, başka birşey yapmak lâzımgelirse onu yaparsın, hasılı maslahatın icabına göre hareket edip işi becermek, kılıcı kuşanmak istiyoruz.*

Dil kaymak — Hata etmek, alıştığı şeyi söyleyivermek: *Tembihlerimi yine unutuyorsun, söylediğini istemediğim sözlere yine dilin kayıyor, biraz dikkat et, her halde bir müddet kendini sıkarsan münasebetsiz sözler bir daha ağzından çıkmaz.*

Dil uzatmak — Haddini aşmak, taarruz ve tecavüz etmek: *Koca kadına dil uzatmaktan utanmıyorsan başka, fakal söylediklerinin senin ağzına yakışmadığını kendin de farkediyorsun zannederim; yeter bu kadar dil uzattığın, sesimizi çıkarmadığımızı görüp cesaretlenirsen aldanırsın.*

Dil ebesi — Çok söyliyen, geveze, münasebetsiz: *Sus artık, dil ebeliğinin lüzumu yok, herkes seni dinliyecek aeğil ya.*

Dili bağlı — Sessiz, sakin, sabırlı, tahammüllü: *Zavallının dili bağlı gibi sana birşey söylediği yok, boynunu bükmüş mazlum mazlum oturuyor; kendi hakkında o kadar gürültü oluyor da, yine bir kelime söylemiyor, dili bağlı aturuyor, bu derece tahammül şaşılacak şey.*

Dilden dile düşmek — Meşhur olmak, fena tanınmak, herkes tarafından söylenmek: *Önüne gelenle konuşa konuşa dilden dile düştü, insan biraz ağır durmazsa böyle adı çıkar işte; allah dilden dile düşmekten esirgesin.*

Dilde tüy bitmek — Pek çok söylemek, söylemekten yorulmak: *Yavrum anlata anlata dilimde tüy bitti, yine maksadımı kavrayamadın; kaç defa söyliyeceğim, tekrar ede ede dilimde tüy bitti, bu iş bizim işimiz değil, hakkından gelemeyiz, üzerine alma demedim mi, sen dinlemedin, fakat netice ne oldu gördün ya.*

Dilini kesmek — Susmak, tecavüze, küfüre nihayet vermek: *Dilini kesecek misin yoksa ben de başlayayım mı; bağırıp çağırmak istemiyordum, sesimi biraz yükseltince bak dili nasıl kesildi, bu kabil adamlar iyilikten anlamaz, sert davranırsan akılları başlarına gelir, aksi halde onlar sana karşı sertlik ederler.*

Dilli düdük — Geveze, her işe karışan: *Her şeyin altından çıkma dilli düdük, söze karışacak adam mısın?*

Dili kısa — Âciz, zavallı, kabahatli: *Voziyeti anlar anlamaz ağzını açardı o, lâkin ne yapsın ki dili kısa, o da bunu pekâlâ biliyor, yoksa susar mıydı.*

Dili uzun — Edepsiz, terbiyesiz, şarlatan, mütecaviz, müfteri: *Yılan gibi kafasını ezmezsen dili uzar, sonra rahat edemezsin; dili uzun olduğunu herkesten iyi bilirim ama bana karşı birşey söylemeğe cesaret edemez sanırım.*

Dilini tutmak — Söz söylememek, fikrini saklamak, cevap vermemek: *Nihayet o vaka karşısında dilini tutmağa mecbur oldu; şarlatanın biri, hiç dilini tutar mı?*

Dile gelmek — Mezmum, menfur olmak: *Farkında idim işin ben, birşeyler yapmağa çalışıyordu, kendisine söyledim, lâkin kâr etmedi, nihayet işte dile geldi, şimdi kumda oynasın tabanına çöp batmasın.*

Dillerde gezmek — Şayi olmak, yayılmak, herkes tarafından bilinmek: *Senin işitmeyişine hayret ettim, kaç gündür dillerde geziyor ayol, sen nerdeydin?*

Diline kıl dolaşmamak — Düzgün konuşmak, telakat: *Ne olursa olsun hiç heyecana kapılmıyor, nerde olsa diline kıl dolaşmadan konuşuyor, söylediklerini lezzetle dinlememek kimsenin elinde olmuyor; doğrusu böyle diline kıl dolaşmadan söz söylemek herkese nasip olmaz.*

Dini bütün — Dürüst, âbit, salih, rahim, şefik: *Sahi mi söylüyorsun, demek dini bütün müslüman görünmesi bir şantajdan ibaretmiş; yalnız namaz kılmakla, oruç tutmakla olmaz, dini bütün müslüman olmak istiyorsan aynı zamanda her günahtan kaçacak bilâkis sevap işleyeceksin.*

Dine yanmak — Acımak, merhamet etmek, müteessir ve müteessif olmak: *Hay dinine yandığım, mahiyetini koydu meydana desene, zaten ben onun suratından ne mal olduğunu çoktan anlamıştım.* «Allah belâsını versin» yerinde de ilenç olarak kullanılır.

Dirhem dirhem satmak — Kıymetli göstermek, kıymetini düşürmemek, ehemmiyet vermek: *Sanki herkes ne olduğunu bilmiyormuş gibi kendini dirhem dirhem satıyor, fakat mahiyetini bilenler için onun bu satışına aldırmak ihtimali yok ya; kendini dirhem dirhem satmak niyetinde isen o burada olmaz, seni bilmiyen muhite gidersen eh, belki bir müddet aldanan olur.*

Dik dik bakmak — Hiddetle, kızgın bakmak: *yüzüme dik dik bakma hain, ne haltettiğini unutuyorsun da bir de çalım satmağa kal-*

kıyorsun; bana dik dik bakacaksın ne olacak, bari yaptığından utan.

Diş bilemek — Düşmanlık, kin, hırs ve hiddet: *Babamın sağlığından beri bana diş biler, hani fırsat bulsa bir kâşık suda boğmağa kalkar, bereket versin Allah fırsat vermiyor; kardeşe diş bilemek görülmemiş şey, bahusus sen büyüksün, onu himaye etmen lâzım.*

Diş kovuğu doldurmamak — Az, cüz'î, bir parçacık, ehemmiyetsiz: *Verdiğin hediye hiç olmazsa diş kovuğu doldursun, yahut vermekten vazgeç; bu kadar şey diş kavuğu bile doldurmaz, lâkin getirmiş, reddetmek münasebet almıyacak, onun için ses çıkarmadım.*

Diş geçirmek — Musallat olmak, meramını infaz etmek, sözünü ve arzusunu kabul ettirmek: *Sen ona diş geçiremezsin, nafile yere gidip yorulma; diş geçirmek geçirmemek mevzuubahs değil, yalnız vaziyeti anlatırsam o da istediğimizi vermekten çekinmez diyorum; diş geçiren birini bulursan bu işi yapar, aksi takdirde ümidi kesmek daha iyi olur.*

Dişi tırnağı dökülmek — Çok çalışmak, didişmek, uğraşmak, çabalamak, çırpınmak: *Şu yuvayı kurmak için dişim tırnağım döküldü, bari içine girip rahat etseydim, o da olmadı; çocuklarımı büyütüp yetiştirinceye kadar kadının hakikaten dişi tırnağı döküldü, artık şimdi son günlerinde olsun rahat etmek hakkıdır.*

Direk gibi — Uzun, dik, boylu: *Direk gibi adam oldun yine çocukluktan bir türlü vazgeçemiyorsun.*

Diz bağı çözülmek — Korkmak, korkudan bacakları titremek, kuvveti kaybetmek: *Gürültüyü, haykırışmaları işidince yangın zannettim, dizlerimin bağı çözüldü, hâlâ çarpıntım geçmedi; birdenbire kucağımdan fırlayıp rıhtımın kenarına gidince denize düşecek diye dizlerimin bağı çözüldü, arkasından koşmak lâzım gelirken yerimden kımıldayamadım bile.*

Doğduğuna pişman — Tembel, miskin, yerinden kımıldamaz, âciz, zebun: *Doğduğuna pişman olmuş gibi sade yatmak istiyor, hem ayıp hem günah; zahmet etme, zaten doğduğuna pişman olmuşa benziyorsun, iyisi mi otur, iş güç başkasının olsun, sen hazır yemekle iktifa et.*

Dokuz doğurmak — Müşkülât çekmek, muztarip olmak: *Cürmü sen yap, burada ben duyulacak, tutulacak, mahkemeye verilip ceza görecek diye dokuz doğurayım, olur şey mi bu; iyi valla-*

hı, ben onu meydana getirinceye kadar dokuz doğurdum ayul, şimdi hırpalatır mıyım sanıyorsun?

Dolaba girmek — İnanmak, aldanmak, kanmak, razı olmak, muvafakat etmek: *Farzet ki düşündüğün tedbirleri tatbik ettin, dolaba girmekten kurtulurum mu diyorsun, hayır, sen onun önünde perendeden atlayamazsın; zıvanadan aklım şimdi çıkacak, bu senin kaçıncı dolaba girmen, ne ihtiyatsız, tedbirsiz, düşüncesiz adamsın; kazan kazan, sonra dolaba gir, cebinde ne varsa âlem yesin, sen karşıdan bak, evde çoluğun çocuğun ekmek bekleyip dursun, öyle mi?*

Dolma — Yalan, hile: *Dolmaya gelmem; dolmayı yutmam, bana dâ dolma olur mu, o dolmaya sen inanırsın; gözünü aç dolmayı yuttururlar ha; bana dolma yapamazsın; nihayet dolmayı yuttun.*

Don yağile pekmez — Birbirile imtizaç edemiyen, uzlaşamıyan, anlaşamıyan, birleşemiyen : *Onların biri don yağı biri pekmez, hiç bir araya gelip çalışabilirler mi; umduğum gibi çıkmadılar, sanki don yağile pekmez, bir yere getirip iş yrptırmak imkân haricindedir.*

Doludizgin — Koşarak, acele ederek, heyecanlanarak: *Hayrola, böyle doludizgin nereye gidiyorsun; vapur kaçacak doludizgin gidersen ancak yetişebilirsin.* Yahya Kemal, bu tâbiri bir şiirinde çok güzel kullanmış ve edebiyata maletmiştir:

> Şehsü varanı kılıç koymamak azmile kına
> Doludizgin koşuyorlardı akından akına.

Domuzdan kıl koparmak — Makbul, muteber, savap iş: *Domuzdan bir kıl koparmak kârdır; elinden kurtardığım şeylerin vakıa fazla kıymeti yok ama, domuzdan bir kıl koparmağı kâr saydım.*

Döktürmek — Oynatmak, kırıtmak: *Kâfirin karısını dün akşam bizimkiler yine bulup döktürmüşler, meclislerine çağırdılardı, doğrusu gitmediğime bin kere pişman oldum.*

Dört ayağı bir yere getirmek — Var kuvvetile çalışmak, mahasalını sarf etmek, bütün azmini kullanmak: *Muvaffak olmak için dört ayağını bir yere getirmekten başka çare yok, halbuki sen hiç bu niyette görünmüyorsun.*

Dört başı mamur — Her şeyi tam yerinde, zengin, müreffeh, mesut: *Hayatın bu çeşidini ne yapayım, dört başı mamur olmadıktan sonra yaşamaktan ne çıkar; ziyafet diyorsun ama, dört başı mamur ise ne âlâ.*

Dört elle sarılmak — Tam manasile sadakat ve merbutiyet göstermek: *Sana karşı bu derece himaye ve şefkat gösterirken senin de ona dört elle sarılmanı ben pek tabiî buldum; ne yaptımsa olmadı, hiç birşey esirgemedim, yine bâna dört elle sarılmadı gitti.*

Dört dolaşmak — Iztırap çekmek, eza ve azap içinde kalmak, telaşla aramak, her tarafı gezmek: *Dört dolaştım, yine bulamadım; istersen dört dolaş, bak acıyan olur mu; sen dört dolaşmışsın, bundan bana ne; beni dört dolaştırma, biliyorsan yerini söyle de nafile yorulmayalım.*

Dört kolluya binmek — Ölmek, tabuta girmek: *Dört kolluya bindiği zâman bütün bu günahların acısı burnundan çıkar.*

Dört köşe tekerlek — Olmaz,yürümez, ilerlemez, çıkmaz, nihayeti gelmez, muvaffakıyete ermez iş: *Rafa koy böyle aklı, dört köşe tekerlek yürür mü be, enayi.*

Dört ucunu koyuvermek — Kayıtsız kalmak, ehemmiyet vermemek, derbederliğe vurmak, kendini bırakmak: *Hastasın anladık, fakat dört ucunu koyuverecek ne var, biraz toplan, gayret et; elli yaşına kâdar uğraşmış, didişmiş, bakmış ki olmuyor, dört ucunu koyuvermiş.*

Döşenmek — Her şeyi anlatmak, tamamlamak, tamamen izah etmek, hastalanıp yatmak, yatağa düşmek: *Şimdi döşenirim, sonra nedamet edersin; döşenirim diye beni tehdide kalkma, sen döşenirsen benim ağzım sakız çiğnemiyor ya, elbette söylediğin kadar işitirsin; zavallı delikanlı döşenmiş yatıyor, Allah anasına babasına sabır versin.*

Dudu gibi — Pürüzsüz, inkıtasız, muntazam: *Dudu gibi dillerini seveyim evlâdım; çocuğum dudu gibi diller döküyor; dudu gibi konuşuyor.*

Dubara — Hile, yalan: *Dubarâya düşürmek istediğin adamı enayi mi sanıyorsun, karşındakine iyi bak arkadaş; ben dubaraya gelmem, aklını başına al; avali bir dubaraya getirdin mi, tamam.*

Dudak bükmek — Ehemmiyet vermemek, kıymetsiz görmek, alay etmek: *Karşıma geçmiş ne dudak büküp duruyorsun, beğenemedin mi; bu nevi maskaralıklara dudak büküp geçmekten başka yâpacak şey bulamıyorum; bugün dudak büktüğün adam yarın başına geçerse ne yaparsın?*

Düdüklemek — Namus ve iffetini bozmak: *İşin gücün yalnız düdük-*

lemekten bahsetmek, halbuki bu gibi şeyleri ağza almak ayıp sayılır.

Düdüğü çalmak — Galebe, zafer, muvaffakıyet, kazanç: *Mutlaka yine düdüğü çaldın, neşenden belli; parayı veren düdüğü çalar* (Atalar sözü)*; kedi gibi her vakıt dört ayak üstüne düşüyor, bu meselede de düdüğü çalmak yine ona nasip oldu.*

Dumanı üstünde — Yeni, taze, sıcak: *Sabahleyin furunun önünden geçerken dumanı üstünde böreklere imrenmedim desem yalan olur, fakat ne yapayım ki kahvaltı etmiş bulundum; dumanı üstünde mal almak istersen hiç durma oraya git, aldanmazsın.*

Dümen kullanmak — İdare etmek, işi muvaffakıyetle yürütmek, imtizaç: *Her yerde uluorta yürünmez, biraz dümen kullanmak lâzım, aksi halde bocalar durursun; dümen kullanmağı bilmediğin için herkesi gücendiriyorsun.*

Dümeni iğri — Çarpık, hedefsiz, proğramsız: *Anlaşıldıya ne dümeni iğri olduğu, artık onunla iştirâk etmeği hatırından çıkarırsın; dümeni iğri herifin birisisin, her işinde böyle hesapsız hareket eder, neticede zarar görürsün.*

Dünya duydu — Açıklaştı, herkes işitti, sır halinden çıktı: *Dünyanın duyduğu bu gürültüyü senin işitmemene ne demeli bilmem ki, demek kulağını kapayıp öyle geziyosun; bırak Allahını seversen gizli bir iş yapalım dedik, dünyaya duyurdun, buna arkadaşlık demeğe dilim varmıyor.*

Dünya evine girmemek — Hiç evlenmemek, bekâr yaşamak: *Kırk yaşına geldiği halde hâlâ dünya evine girmemiş, ne acaip tabiatlı olduğunu artık bundan anlamalı; şu zamanda insan keşki hiç dünya evine girmeseydim diyor, lâkin hani bekâr yaşamanın da zorlukları var, iyisi'mi gözünü kapayıp pevlenmeli.*

Düşeş — Tesadüf: *İstediğinden dolayı olmadı, düşeş işte, aklında yokken birdenbire eline geçiverdi.*

Düşe kalka — Şöyle böyle, yavaş yavaş: *Düşe kalka ben oraya ancak iki saatte gidebilirim; ihtiyar kadının işinden ne olacak, yine düşe kalka birşeyler yapmağa çalışıyor.*

Düzen — Yalan, hile: *Düzene lüzum yok, ben hakikati bilmiyor değilim, bari doğrusunu söyle, meseleyi anlayıp halledelim.*

Düztaban — Hayırsız, uğursuz, meymenetsiz: *Onun evime geldiğini hiç istemiyorum, ne yapayım ki misafiri kovmak elimde değil, yoksa düztabanlığından her gelişinde beni bir zarara uğratıyor.*

Ebüssuut efendinin torunu — Sofu, âbit, salih: *Ebüssuut efendinin torunu musun be adam, arkanda kıyamet kopuyor sen hâlâ başını seccadeden kaldırmak istemiyorsun.*

Ecel beşiği gibi — Tehlikeli, korkunç, ölümü intaç edecek vaziyette: *Kenardan kayığa bir tahta parçası uzatmışlar, herkes üzerinden geçiyor, baktım ecel beşiği gibi sallanıyor, doğrusu canımı tehlikeye koyup ben geçemedim.*

Eceline susamak — Ölümü istemek, ölümü beklemek, ölümü intaç edecek teşebbüste bulunmak: *Eceline susamasan öyle tehlikeli işlere girer miydin; sen istediğin kadar ısrar et, ben ecelime susamadım ki o kadar yüksekten atlamağa cesaret edeyim.*

Efe — Çalım, gösteriş: *Bıktım senin her zaman efe yapmandan; efeye gelir sanma bizi; daha dünkü çocuk bize efe satmağa kalkmış; gözünü aç da iyi bak, biz efeye gelir takımından değiliz.*

Eftamintokofti — Atmasyon, yalan, uydurma, asılsız: *Her zaman eftamintokofti olur mu; zahmet etme senin eftamintokofti savurduğunu biliriz.*

Ekmek — Dağıtmak, ziyan, harç, sarfetmek, öldürmek, toprağa düşürmek: *Vaktile kaç adam ektiğini anlatsa şaşırıp kalırsın, ihtiyar görüp omuz silkme; dün akşam cebimizde ne varsa hepsini ektik, bugün bir anafor yapamazsak vay halimize.*

Ekmeklik — Bedava geçinecek yer : *Taliim yardım etse, ben de bir ekmekliğe çatsam, işim iştir.*

Eklemek — İndirmek, yapıştırmak, vurmak, yumruklamak: *Enayi, karşındakini ne sanıyorsun, şimdi bir eklersem düşer bayılırsın; ekleyecek adama bak, beni korkutacağını mı umuyorsun ; ekledc alacağını al.*

Ekmeğini taştan çıkarmak — Kadir olmak, her müşkülü yenmek, para kazanmanın çaresini bulmak: *Görünüşe nazaran ekmeğini taştan; çıkaracak bir adama benzer; erkek olan ekmeğini taştan çıkarır, miskin miskin oturacağına kalk, para kazanmanın yolunu bul.*

Ekmeğine yağ sürülmek — Memnuniyet, kazanç, muvaffakıyet: *Sen gözü kapalı hareket ettikçe düşmanlarının ekmeğine yağ süreksin; vadini tutmamakla benim ekmeğime yağ sürmüş oluyorsun, sen bilirsin?*

Eksik etek — Kadın, zevce: *Ne olsa eksik etek erkeğe elbette benzemez.*

Eksiği yok gediği yok — Kusursuz, tam, mükemmel, yerinde: *O kadar*

ev baktın, birgün gelip birisinin eksiği yok, gediği yok dediğini işitmedim, bu kadar müşkülpesent olursan alacak ev bulamazsın.

Eksik olma bayır turpu gibi — Tezyif, istihza, küçük görmek: *Aklı gördün mü, eksik olma bayır turpu gibi, sen bu kafa ile gidersen arkan yere gelmez.*

Ekşimek — Utanmak, kızarmak, düşmek: *Yüksekten atıp tutma, ağzımı açarsam sonra ekşirsin; vay anasını herif bizim meseleyi eliften yeye kadar biliyormuş, bunu anlayınca orada bir ekşidim ki sorma gitsin.*

Ekşitmek — Utandırmak, küçük düşürmek: *Paytak Ahmet bana çıkışmağa kalkınca foyasını meydana koyup bir ekşittim ki kırk yıl daha yaşasa tekrar böylesine rastgelmez.*

El ağzile çorba yemek — Başkasından öğrendiğini söylemek, başkasının fikrini benimseyip ileri sürmek: *Nasihat verecek bana sen mi kaldın, bari verdiğin nasihat yerinde olsa, el ağzile çorba yiyip herkesi benden şüpheye düşürme, zannettiğin gibi bu işte kabahatli değilim, onun için kes sesini.*

El açmak — Dilenmek, muhtaç ve müftekir olmak: *Allah kimseye el açtırmasın; ötekine berikine el açmak kadar müşkül ne var?*

El ayak bağlamak — Alıkoymak, mümaneat, tehir ve tavik, işgal: *Bir evin içinde çocuk var mı, elin ayağın bağlandı demektir, artık ne iş görebilirsin, ne de bir yere gidebilirsin; şunu yapacağım, bunu yapacağım dedin, elimi ayağımı bağladın, akşama kadar seni bekledim, şimdi de hiç birşey yapmadan dönüp geldin.*

El altından — Gizlice, sessiz, saklı: *Herkes el altından iş becerir, bilâkis biz ne yapmak istersek açığa vururuz; el altından yine ne yapıyorsunuz, biz de anlıyalım.*

El birliği — İttifak, mesaide iştirâk: *El birliğile hareket edersek bunları çabuk bitirir, öbürlerine başlarız; niçin el birliğile yapmadınız, her halde öyle yapsaydınız, netice daha iyi olurdu.*

> *Geçti muhabbetten ağla gönül yan gönül,*
> *Ağla gönül yan gönül mihnete katlan gönül,*
> *Dökme sakın göz yaşı kopmaya tufan gönül.*
>
> *Çubukçu oğlu*
> *Sıtkı*